

İklim Etiği*

Nesrin ALGAN**

İnsanla çevre arasındaki ilişkileri inceleyen tüm bilimsel çalışmalarda olduğu gibi, bu ilişkilerin politik ve tüzel boyutlarını düzenlemeye yönelik eylemlerde de belirleyici olması gereken temel unsurun etik olduğunu kabul etmek gerekir. Etik boyut dikkate alınmaksızın yapılacak bilimsel araştırmalar, geliştirilecek politika ve yasalar sorunları çözmek bir yana, yeni çatışma alanları yaratabilmektedir. İnsanın nasıl bir dünyada yaşamak istediği, kendi türü ve diğer canlılarla ilişkilerinin ve cansız çevre değerlerine yönelik tutumunun nasıl olacağı etik olarak yanıtlanması gereken sorulardır. Zaman içerisinde etik değerlerin politikaların ve bu politikaların tüzel araçlarının kaynağını oluşturmada belirleyici etkileri olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda günümüzün çevre sorunsalının temelinde, insanın uygarlık tarihi boyunca kendisini doğadaki en üstün ve en yetenekli varlık sayan inancın da etkisiyle doğaya egemen olma ideolojisinin yattığını söylemek abartı olmayacaktır.

İnsanın doğaya karşı doğrudan sorumluluğu olmadığı anlayışı çerçevesinde biçimlenen insanmerkezci bu etik anlayışı, sadece diğer canlılar ve cansız varlıklarla ilişkilerini değil, kendi türüyle ilişkilerini de belirleyici bir nitelik taşır.

Bilimsel açıdan çevreye etik yaklaşımları dört grupta toplamak mümkündür. Birinci grupta insanmerkezci yaklaşım yer almaktadır. Tarihsel süreçte kendi içerisinde farklılaşan insanmerkezcilik, Aristo, Protagoras ve W. H.

* Bu makalenin hazırlanmasındaki desteği için AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) araştırma görevlisi İlke Örçen'e teşekkür ederim.

** Prof.Dr., AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi

Murdy gibi düşünürlerin yeni insanmerkezcilik anlayışı, John Passmore'un kahyalık yaklaşımı, St.Francis'in dinsel insanmerkezciliği, René Dubos'nun aydınlanmış insanmerkezciliği, Bryan E.Norton'un zayıf insanmerkezciliği ile yaşarkalma (survival) ve teknomerkezcilik (teknolojikmerkezcilik) gibi çeşitli biçimler almıştır. Bunlardan Passmore'un kâhyalık yaklaşımı ile teknolojik insanmerkezciliğin günümüz çevre politikaları ve tüzelerini belirlemede daha etkili oldukları söylenebilir. Passmore insana doğayla ilişkilerinde adeta bir kâhya görevi veren yaklaşımında, insanın doğaya karşı sorumlulukları bulunduğunu kabul etmekte, ancak bunu insanın çıkarı için yapması gerektiğini savunmaktadır. Teknolojikmerkezci yaklaşım ise, teknolojinin gelişmesi yoluyla insanın tüm çevre sorunlarına çözüm bulabileceğini savunur.¹ Çevre politikalarında olduğu gibi uluslararası tüzel düzenlemelerde de egemen olan etik yaklaşım, insanın teknolojinin olanaklarından yararlanarak çevresini insanlığın bugünkü ve gelecek kuşakları için, yani insanın yararına korumaktır. Çevresel değerlerin toplumsal gelişmenin hem kaynağı hem de sınırı olarak ele alınması, ekolojik sistem içerisinde bu değerlerin yok edilmesinin insanlığın da sonunu getirebileceği anlayışıyla geliştirilen bu politikaların bile uygulamada öngördükleri etkinlikle uygulanamaması, insanmerkezci yaklaşımın dahi küresel düzeyde öncelikli çıkarların önüne geçmede başarılı olamadığının açık bir göstergesi sayılabilir.

Öte yandan ikinci grupta değerlendirebileceğimiz biyolojikmerkezci (canlımerkezci) etik anlayışı ise, doğadaki tüm canlıların içkin değere sahip olduklarını savunur. Bu yaklaşımda canlıların değerini belirleyen insana yararlı olup olmamaları değildir. A.Schweitzer'in yaşama saygı etiği, P. W. Taylor'ın geliştirdiği her canlının bir yaşam merkezi olduğu görüşü, Lovelock'un yeryüzünü canlı bir organizma olarak gören GAIA varsayımı ile P.Singer ve T.Regan tarafından savunulan hayvan hakları canlımerkezci etik anlayışının örnekleridir. Bu yaklaşıma yöneltilen eleştirilerin başında insanla diğer canlıların çıkarlarının çatıştığı durumlarda, insana üstünlük veya öncelik tanınması gelmektedir. Yasaları yapanların insanlar olduğu dikkate alındığında, canlımerkezci etiğin insanla bitki, hayvan ve mikroorganizmalara aynı özsel değeri atfeden yaklaşımının normatif bağlamda etkili olmamasına bekli de şaşırılmamak gerekir.

Üçüncü grupta ise, ekolojik bütünlük anlayışından yola çıkılarak geliştirilen ekolojikmerkezci etik yaklaşımı bulunmaktadır. Doğa hakları kavramını geliştiren R. F. Nash, ağaçlar gibi doğal varlıkların dava ehliyetine sahip olduğunu savunan C. Stone, Yeryüzü Etiği isimli çalışmasıyla tanınan Aldo Leopold ve Arne Naess, Bill Dewall ve George Session'ın Derin Ekoloji anlayışları ekolojikmerkezci

¹ Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. (Ünder, 1996; Des Jardins, 2006).

etiğın en önemli örneklerindendir. Bu anlayış canlımerkezci yaklaşımdan farklı olarak sadece doğadaki tüm canlıların değil, onların yanı sıra canlılığın/yaşamın devam etmesine olanak sağlayan tüm cansız varlıkların da içsel değeri olduğunu ileri sürmektedir.

İnsan dahil canlı-cansız, doğal-yapay tüm çevresel değerlerin bütünleşik biçimde ele alındığı bu yaklaşım çevremerkezci etik olarak adlandırılmaktadır. Bu anlayışın ekolojikmerkezci etikten temel farkı, insan eliyle yaratılmış olan tarihi, arkeolojik ve estetik varlıkların da kendi içkin değerleri olduğunu kabul etmesidir. Gezegenin ekosistemi canlılar ile yaşam ortamlarını oluşturan cansız tüm unsurların denge içerisinde bir arada varlığını devam ettirebileceği niteliktedir. İnsanın doğaya egemen olma ve kendi çıkarı için bu dengeyi alt üst edecek eylemleri sonucunda, günümüzde artık ekosistemler insan için bile yaşamın sürdürülebilmesini tehdit eder hale gelmiştir. Bu anlayışı kökten değiştirmedikçe, çevre sorunsalı sadece diğer canlılar için değil onlarla birlikte insan için de bir var olma sorunu olmaya devam edecektir.

Günümüzde çevreye ilişkin tüzel düzenlemelerin, özellikle de uluslararası nitelikte olanların tamamının insanmerkezci bir anlayışla hazırlanmış olduğu bilinmektedir. Gezegenin karşı karşıya bulunduğu çevresel baskı ve tehditlere çözüm bulma iddiası taşıyan bu düzenlemelerin başarısızlığının temelinde yatan bu anlayışın sorgulanarak köktenci biçimde değiştirilmesi yakın gelecekte olası görülmemektedir. Bu noktada sadece bilim dünyasını değil, tek tek tüm bireyleri, özellikle de çevresel varlıklara egemen olan güçleri ciddi bir sorumluluk beklediği vurgulanmalıdır.

İklim değişikliğine ilişkin bilimsel çalışmaların, politikaların ve tüzel düzenlemelerin etik boyutlarının sorgulanması bu bağlamda özel bir önem taşımaktadır. İnsanların etkinlikleri sonucu ortaya çıkan bu olgu sadece ekosistemleri, tüm canlı ve cansız çevresel değerleri tehdit etmekle kalamamakta, buna bağlı olarak bazı ülkelerin tümüyle yol olmalarına yol açabilecek boyutlarda tehlike yaratabilme riski taşımaktadır. Bu durum iklim değişikliğini, çevre sorunsalının değişen güvenlik anlayışı bakımından en çarpıcı örneklerinden birisi haline getirmektedir. İklim güvenliği sorunu çevre etiği bakımından gezegenin tümü için bir varoluş sorunu halini almıştır. Buna karşın çözüm için geliştirilen politikalara bağlı uygulamalar bu güvensizliği gidermek bir yana, daha da derinleşmesine yol açabilecek nitelikte etik sorunların mevcudiyetini açıkça göstermektedir. Buna karşın ne yazık ki, iklim etiği konusunda sürdürülen çalışmaların yeterince gelişmiş olmadığı görülmektedir. Bu konuda en önemli çalışmaların İklim Değişikliğinin Etik Boyutları Programı tarafından sürdürüldüğü

söylenbilir. 2004’de çeşitli üniversiteler ile sivil toplum kuruluşları² tarafından kurulmuş olan bu Program’ın yayınladığı, İklim Değişikliğinin Etik Boyutlarına İlişkin Buenos Aires Bildirgesi’nin iklim etiğiyle ilgili uluslararası nitelikte kamuoyu yaratabilmek açısından en önemli girişim olduğu söylenbilir.³ Bildirgenin içerdiği temel konular iklim değişikliği bakımından;

- Zararın Sorumluluğu,
- Atmosfere İlişkin Hedefler,
- Sera Gazı Salımlarının (Emisyonlarının) Azaltılmasında Payların Dağıtılması,
- Bilimsel Belirsizlik,
- Ulusal Ekonomilere Maliyet,
- Harekete Geçmek İçin Bağımsız (Bireysel) Sorumluluk,
- Potansiyel Yeni Teknolojiler,
- Yargıda Hakkaniyet, olarak sıralanmaktadır.

Yine aynı Program tarafından hazırlanan İklim Değişikliğinin Etik Boyutlarına İlişkin Beyaz Kitap⁴, temel olarak aşağıdaki soruların yanıtlarını tartışmaktadır:

İklim değişikliğinin sonuçlarından etik olarak kim sorumludur?

İklim değişikliğine karşı tedbir almak ve bu tedbirleri uygulamak sorumluluğu kimindir?

Önlenemeyen/önüne geçilemeyen hasarların karşılanmasından kim sorumludur?

Özgün iklim değişikliği politikalarının amaçlarını hangi etik kurallar yönlendirmelidir? Atmosfere ilişkin hedefler nasıl belirlenmelidir?

İklim değişikliğinin tolare edilemeyen etkilerini önleyebilmek için insanlar,

² Bu kuruluşlar; Rock Ethics Institute, Penn State University, Penn State Institutes of the Environment, Pennsylvania Consortium for Interdisciplinary Environmental Policy, Brazilian Forum on Climate Change, Center for Ethics, University of Montana, Centre for Applied Ethics, Cardiff University, Centre for Global Ethics, Birmingham University, Coordination of Postgraduate Programs in Engineering of the Federal University of Rio de Janeiro–The Energy Planning Program, EcoEquity, Global Ecological Integrity Group, IUCN Environmental Law Commission–Ethics Specialist Group, International Virtual Institute of Global Change, Federal University of Rio de Janeiro, Munasinghe Institute for Development, New Directions: Science, Humanities, Policy, Oxford Climate Policy, Sustainability Research Institute, University of Leeds, Tyndall Centre for Climate Change Research’dir.

³ Bildirge için bkz. <<<http://rockethics.psu.edu/climate/whitepaper/edcc-whitepaper.pdf>>>

⁴ Beyaz Kitabın tam metni için bkz. <<<http://rockethics.psu.edu/climate/whitepaper/edcc-whitepaper.pdf>>>

kurumlar ve hükümetler arasında sera gazı salımlarının azaltılmasında sorumluluğunu paylaştırılabilmesi için hangi etik kurallar izlenmelidir?

Bilimsel belirsizlik karşısında iklim değişikliği kararları alma ihtiyacının etik önemi nedir?

İklim değişikliğine karşı harekete geçmemek veya ertelemek için gerekçe olarak gösterilen ulusal maliyet etik olarak geçerli midir?

İklim değişikliğine karşı harekete geçmeyi ertelemek veya azaltmak üzere gösterilen gerekçeler etik olarak haklı mıdır? Bu gerekçeler arasında; ulusal ekonomilere olan maliyeti, gelişmekte olan ülkelerin salım azaltma hedeflerinin olmaması, başkalarının da harekete geçmek konusunda uzlaşmalarını beklemek, gelecekte bulunacak az maliyetli teknolojiler ve bilimsel belirsizlik iddiası.

Karar almada adil bir şekilde temsil edilmeyi sağlamak için hangi kurallar izlenmelidir?

Yukarıdaki açıklamalardan da görüldüğü gibi iklim etiğinin temel sorunsalı; adalet, hakkaniyet, ödev ve sorumluluk olgularıdır. Kyoto Protokolü'nü bu etik anlayışı bakımından tartışabilmek için aşağıdaki soruların yanıtlanması gerekir:

- Kim veya ne korunmalıdır?
- Korunması en zor olanlar kimler veya nelerdir?
- Korumaya ilişkin haklar nelerdir?
- Koruma görevi kimindir?
- Sorumlulukları azaltmada kullanılabilecek herhangi bir hafifletici neden var mıdır?
- Kararları kimler verecektir?

Yukarıdaki soruları sorarken ve yanıtlarken, özenin sadece insan olması çevremerkezci etik anlayışı bakımından uygun değildir. Bu sorgulamanın canlı ve cansız tüm varlıklar ile türler arası, uluslararası, sınıflar arası, kuşaklar içi ve kuşaklar arası bağlamlarda da yapılması gerekir. Hatta bu sorgulamada iklim değişikliğinin yol açtığı sorulardan en fazla etkilenenlerin kadınlar ile çocuklar olduğu da dikkate alınmalıdır. Oysa hem İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, hem de Kyoto Protokolü yukarıdaki soruları salt insan bakımından yanıtlamaya yönelik düzenlemeler içermektedir. Bu tüzel düzenlemeler, ne canlı ve cansız varlıklar arasında, ne çeşitli canlı türleri arasında, ne de sınıfsal açıdan adalet ve hakkaniyete dayalı bir etik anlayışına sahip olmaktan çok uzaktır.

Çevre merkezci etik anlayışına göre, “Kim veya ne korunmalıdır?” sorusunun yanıtı, tüm canlı varlıklar, bunların yaşam ortamları, doğal ve yapay nitelikteki tüm cansız çevresel değerler olmalıdır. Oysa uluslararası iklim rejimi, insanı korumayı hedeflemektedir. Bu hedef çerçevesinde kaçınılmaz olarak korunması en zor olanların kimler olduğu sorusunun yanıtının da insan dışındaki canlılar ile cansız varlıklar olduğu açıkça görülmektedir. “Korumaya ilişkin haklar nelerdir?” ve “Koruma görevi kimindir?” sorularının birlikte yanıtlanması daha uygun olacaktır. Öncelikle, canlı veya cansız tüm çevresel değerlerin iklim değişikliğinin yıkıcı sonuçlarından korunmaya hakları olduğunun kabul edilmesi gerekir. Bu hak, canlılar için sadece şimdiki kuşakları değil gelecek kuşakları da kapsayacak biçimde ele alınmalıdır. Koruma görevi ise evrensel etik ve hukuk kuralları bakımından doğal olarak bu etkilere neden olanlarıdır. Bu da “insan”dır. Ancak, bu noktada, kimin ne kadar sorumlu olacağının belirlenmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Uluslararası çevre hukukunun temel kurallarından olan “ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluk” ilkesi gereği, Kyoto Protokolü’nde bu görev gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı yaparak belirlenmiştir.

Oysa aynı ulusun çeşitli toplumsal sınıfları arasında sera gazı salımına neden olma sorumluluğu bakımından da çok ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Sözleşme ve protokol diğer tüm ulusal ve uluslararası çevre hukuku belgelerinde olduğu gibi sorumluluk bakımından sınıfsal bir ayırım yapmamaktadır. Burada yapılan tek ayırım ulusların sivil ve askeri faaliyetleri arasındadır. Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi ve Eki Montreal Protokolü dışında kalan tüm diğer sözleşmeler gibi iklime ilişkin olanlar da askeri kesimi kapsamamaktadır. Dolayısıyla, iklim rejimi kapsamında uygulanmakta olan uluslararası çevre hukuku, devletleri salt “sivil” eylem ve işlemlerinden dolayı sorumlu tutmakta, askeri olanları sorumluluk dışı bırakmaktadır. Askeri tesislerin, tatbikatların ve savaşın iklim değişikliğine etkileri bilimsel araştırmalara konu olmak açısından da çok önemsenmemektedir. Oysa sadece Irak savaşının bölgede yarattığı iklim değişikliği bile başlı başına bilimsel ve tüzel açıdan sorgulanması gereken bir olgudur.

Kyoto Protokolüne göre iklim değişikliğine yol açan sera gazları; Karbondioksit (CO_2), Metan (CH_4), Diazot monoksit (N_2O), Hidroflorokarbonlar (HFCs), Perflorokarbonlar (PFCs) ve Kükürt Hegzafloroid (SF_6) olarak belirlenmiş olup, bu düzenleme hava ve deniz taşımacılığı dışındaki tüm sektörleri kapsamaktadır. Uluslararası hava taşımacılığının protokol kapsamına alınmamış olması bu sektörün yarattığı sera gazı salımlarının azaltılmasını engelleyici rol oynamaktadır. Kyoto’nun temel hedefi ise 1990 yılı toplam salımlarının %5.2 oranında azaltılmasıdır. Protokole göre yükümlülük paylaşımı Ek B ülkeleri arasında aşağıdaki gibi düzenlenmiştir (BÇM, 2007).

- AB -% 8;
- ABD -% 7;
- Japonya -% 6;
- Kanada -% 6;
- Rusya % 0;
- Avustralya +% 8;
- Yeni Zelanda % 0

2003'te toplam salımının %23'ünü ABD tek başına, %51.1'i OECD üyesi ülkeleri, %42.7'sini geliştirmekte olan ülkeler üretmiştir. Geliştirmekte olan ülkeler arasında bulunan Çin'in salım oranı %16.5, Hindistan'ınki ise %5.1'dir. Yine aynı yıl, kişi başına düşen CO2 salımları, ABD 19.8 ton, OECD ortalaması 11.2 ton, Rusya 10.8 ton, Japonya 9.7 ton İngiltere 9.4 ton Çin 3.2 ton, Türkiye 3.1 ton (Sera gazı/ kişi CO2 eşdeğer olarak 4.1 ton) Hindistan 1.2 ton olarak gerçekleşmiştir (IPCC, 2007).

Bu veriler bir ABD'linin 7.5 Çinli kadar sera gazı salımına neden olduğunu göstermektedir. Görüldüğü gibi Türkiye, hem üyesi olduğu OECD'de yer alan diğer ülkelere hem de Kyoto Protokolü uyarınca hiçbir salım azaltma yükümlülüğü almamış olan geliştirmekte olan ülkelerin bazılarından da daha az CO2 salımı üretmektedir. Geliştirmekte olan ülkeler ile Türkiye'nin salım düzeyleri arasındaki farklar tablodan da görülmektedir.

	2000 Yılı Toplam Sera Gazı Salımları (milyon ton eş-CO2)	2000 Yılı Nüfus (milyon)		1990-2000 Toplam Sera Gazı Salım Değişimi (milyon ton eş-CO2)	1990-2000 Sera Gazı Salımları Artış Oranı (%)			
1	Çin	4882,7	Çin	1321	Çin	1247	G. Kore	97
2	Hindistan	1606,5	Hindistan	1100	Hindistan	457	Endonezya	97
3	Brezilya	949,8	Endonezya	245	G. Kore	246	İran	93
4	Meksika	573,3	Brezilya	183,9	İran	178	S. Arabistan	91
5	G. Kore	524,7	Pakistan	169	Endonezya	164	Hindistan	70
6	Endonezya	502,7	Meksika	103,3	S. Arabistan	148	Pakistan	60
7	G. Afrika	441,6	İran	70	Brezilya	125	Türkiye	59
8	İran	422,1	Türkiye	67,4	Türkiye	100	Brezilya	57
9	S. Arabistan	319,6	G. Kore	48,8	Meksika	87	Çin	49
10	Arjantin	296,1	G. Afrika	44,2	G. Afrika	69	Meksika	28
11	Türkiye	280,0	S. Arabistan	27	Pakistan	40	G. Afrika	23

Kaynak: Yunus Arıkan, Son Gelişmeler Işığında 2012 Sonrasında Uluslararası İklim Değişikliği Rejimi Kurgusuna Yönelik Bir Analiz, Bölgesel Çevre Merkezi (REC) tarafından 4 Şubat 2008 tarihinde Trabzon'da düzenlenen "Türkiye İklim Değişikliği Paneli"nde sunulan yayınlanmamış bildiri.

Kyoto Protokolü 2005 Marakeş Anlaşması uyarınca yukarıda sıralanan Ek B ülkelerinden olan bir akit tarafın, salım hedefine uymamış olması halinde o ülkenin salım hedefi farkı ile birlikte fazladan %30 daha salım azaltması gerektiğini hükme bağlamıştır. Bu yükümlülüğe karşın, 1990–2004 arası sera gazı salımlarındaki artışlar aşağıdaki gibidir:

1- Türkiye	%72,6
2- İspanya	%49,0
3- Portekiz	%41,0
4- Kanada	%26,6
5- Yunanistan	%26,6
6- Avustralya	%25,1
7- ABD	%13,8

Görüldüğü gibi, OECD üyesi ülkelerin tümü ile bazı gelişmekte olan ülkelere göre CO2 salımı çok düşük bir düzeyde olan Türkiye salım artışı konusunda tüm ülkelerin başında yer almaktadır. Türkiye'nin 2005 yılında ise CO2 eşdeğeri olarak toplam seragazı salımı 1990 yılına göre %84 artış göstermiştir. Ulusal Envanter sonuçlarına göre, toplam seragazı salımı CO2 eşdeğeri olarak 2005 yılında 312.4 milyon ton olarak tahmin edilmiştir. 2005 yılı salımlarında CO2 eşdeğeri olarak en büyük payı %77 ile enerji sektörü oluştururken, ikinci sırayı %10 ile katı atık bertarafı ve üçüncü sırayı da %8 ile endüstriyel prosesler almaktadır. Bu durum Türkiye'nin iklim politikalarını oluşturmada ne denli geciktiğinin açık bir göstergesidir.⁵

Kyoto Protokolü yükümlülükleri uyarınca bazı ülkelerin 1990–2004 arası sera gazı salımlarındaki azalışlar ise şu şekilde gerçekleşmiştir (IPCC, 2007).

⁵ Türkiye'nin salım miktarlarıyla ilgili olarak bkz. Çevre ve Orman Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi, Küresel Çevre Fonu- UNDP Ulusal Bildirim Destek Programı, Ankara, 2007., Çevre ve Orman Bakanlığı, Turkey Greenhouse Gas Inventory, 1990 to 2005 Annual Report for submission under the Framework Convention on Climate Change National Inventory Report, Ankara, << www.cevreorman.gov.tr/belgeler5/2005_NIR.pdf>> , UNFCCC, Subsidiary Body for Implementation, Twenty-seventh session Bali, 3–11 December 2007 Item 3 (b) of the provisional agenda, National communications and greenhouse gas inventory data from Parties included in Annex I to the Convention, Report on national greenhouse gas inventory data from Parties included in Annex I to the Convention for the period 1990–2005, National greenhouse gas inventory data for the period 1990–2005 Note by the secretariat, FCCC/SBI/ 2007/30 simge ve 24 October 2007/ 30 <<http://unfccc.int/resource/docs/2007/sbi/eng/30.pdf>>

1- Almanya	% 17,2
2- B. Krallık	% 14,0
3- Fransa	% 1,0
4- Litvanya	% 60,4
5- Bulgaristan	% 49,0
6- Rusya	% 32,0

İklim etiği bakımından önemli olan bir diğer soru da bu sorunla mücadele etmeyi öncelikli konular arasına almamak veya ertelemek için ileri sürülen gerekçelerin haklı olup olmadığıdır. Bu gerekçelerin başında iklim değişikliğinin olumsuz sonuçları konusunda bilimsel bir oydaşma olmadığı ve bilimsel belirsizliğin sürdüğü iddiası gelmektedir. Oysa yapılan bir çalışmaya göre, 1993–2003 arasında küresel ısınma konusunda yayımlanmış 928 makalenin %75’i bu olgunun varlığı ve nedenleri konusunda bilimsel oydaşmayı doğrulamakta %25’i ise araştırma ve ölçüm yöntemleri gibi konulara yönelik olup küresel iklim değişikliğinin varlığı veya nedenlerini ele almayan konuları kapsamaktadır (Madra, 2007: 68–69). Buna karşılık, Exxon Mobil’in 6–7 yıl içinde küresel ısınma aleyhine 16 milyon dolarlık yayın yapmış olduğu bilinmektedir (Madra, 2007: 49).

Öte yandan, günümüzde artık iklim değişikliği konusunda yapılan tüzel düzenlemelerde yer alan ülkelerin ve ilgili uluslararası kuruluşların geliştirdikleri ortak uluslararası iklim politikaları bağlamında bilimsel belirsizlik konusu gündemde çoktan çıkmıştır. Nitekim uluslararası iklim değişikliği paneli tarafından yayınlanan raporlar bu konudaki bilimsel oydaşmanın göstergeleri olarak yorumlanabilir. Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli Raporuna (IPCC, 2007) göre insan eylemleri sonucu olarak 1750’li yıllardan itibaren karbondioksit, metan ve diazot monoksitin küresel atmosferik yoğunlaşması belirgin bir şekilde artmıştır. Fosil yakıtlar ve yer yüzeyi kullanımı değişiklikleri karbondioksit miktarını değiştirmekte, metan ve diazot monoksit ise birincil olarak tarım alanlarından kaynaklanmaktadır. Sanayi öncesi yaklaşık 280 ppm olan küresel CO₂ yoğunlaşmasının 2005’te 379 ppm⁶ olduğu belirlenmiştir. Sadece 1995–2005 yılları arasındaki CO₂ artışının ise yıllık 1.9 ppm olduğu belirtilmektedir. Ayrıca fosil kaynaklı yıllık CO₂ salımı 6,4 milyar ton(GtC⁷) olan 1990’lı yıllar ortalaması, 2000–2005 yılları arasında ortalama 7,2 milyar ton (GtC) olmuştur. Metan, sanayi öncesi yaklaşık 715 ppb⁸ iken 1990’lı yıllarda ortalama 1732 ppb olmuş, 2005 yılında ise 1774 ppb’ye çıkmıştır. Küresel

⁶ İng.: Parts per million: Herhangi bir karışımda toplam madde miktarının milyonda 1 birimlik maddesine verilen isim.

⁷ gigaton karbon

⁸ İng.: Parts per billion: Herhangi bir karışımda toplam madde miktarının milyarda 1 birimlik maddesine verilen isim.

atmosferik diazot monoksit yoğunlaşması ise sanayi öncesi yaklaşık 270 ppb iken 2005 yılında 319 ppb'ye çıkmıştır. Aletli ölçümlerin başladığı 1850'li yıllardan itibaren 1995–2006 arasındaki 11 yıl en sıcak yıllar arasında yer almaktadır. Bir önceki raporda yayınlanan 100 yıllık (1901–2000) ortalama sıcaklık artışı 0,6 C° (0,4 C° -0,8 C°) iken 1906–2005 döneminde ortalama sıcaklık artışı ise 0,74 C° (0,56 C° -0,92 C°) olmuştur. Küresel deniz seviyesinde ise 1961–2003 yılları arasında yıllık ortalama artış 1.8 mm (1,3–2,3 mm) iken, 1993–2003 periyodunda bu artış, 3.1mm (2,4mm -3,8mm) olarak hesaplanmıştır.⁹

İklim etiğinin ulusal ekonomilere olan maliyetinin yüksekliği ve gelecekte bulunacak az maliyetli teknolojilere kadar önlem almayı erteleme gerekçesinin haklı olmadığı ise çeşitli bilimsel çalışmalarla ortaya konmuş durumdadır. Ekonomist Nicholas Stern tarafından İngiltere hükümeti için yapılan bir çalışmaya göre, her 1 ton CO₂ dünya ekonomisi için 85 dolar zarara yol açmaktadır. Önlem için yapılacak harcama ederi ise yine her 1 ton için 25 dolar olarak hesaplanmıştır. Eğer önlem alınmazsa küresel ekonominin %20'sine dek ulaşan zararlarla karşılaşılacağı belirtilmiştir. Dünyayı düşük karbon politikasına çekerek elde edilecek kazanım 2.5 trilyon dolarken, 2050'ye dek CO₂ yoğunluğunu 450–550 milyon ppm aralığında tutmak için alınacak önlemlerin maliyeti, şu anda dünya ekonomilerinin ürettiği toplam gelirin sadece %1'ine ulaşmaktadır (Bugünün fiyatlarıyla 651 milyon dolar). Bu rapor, eğer önlem alınmazsa maliyetin dünya gelirin %3.5'ine ulaşacağını göstermektedir (Stern, 2006). TÜSİAD tarafından hazırlatılan İklim Değişikliği Türk Tarım ve Gıda Sektörü Raporu verilerine göre ise Türkiye'de 1 derecelik sıcaklık artışı, verim düşüşü nedeniyle ekonomiye yaklaşık 1 milyar YTL'nin üzerinde zarar vermektedir. Arpada rekor 2007 yılında 2006 yılına göre %30 düşmüş, buğday ise bu düşüş %10–15 civarında gerçekleşmiştir. Yine aynı rapora göre, son 40 yılda Van Gölü'nün 3 katı büyüklüğünde sulak alan kaybedilmiştir.¹⁰

İklim değişikliğinin sonuçları sadece ekolojik açıdan değil bireysel ve ekonomik açıdan da tümüyle güvenlik sorunu olarak nitelendirilebilecek bir boyut almıştır. 2003'te aşırı sıcaklardan 16 ülkede 70 binden fazla insanın ölmüş olduğu ve halen iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan hastalıklardan yılda 160 binden fazla insanın öldüğü bilimsel olarak saptanmıştır. IPCC'ye göre iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan açlık sorunu yılda 200–600 milyon kişiyi, kıyı alanlarındaki su baskını sorunu ise 2–7 milyon kişiyi etkilemektedir. Eğer bu durum devam

⁹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkzn. IPCC, Climate Change 2007: Synthesis Report: An Assessment of the Intergovernmental Panel on Climate Change (adopted section by section at IPCC Plenary XXVII Valencia, Spain, 12-17 November 2007), << http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr.pdf>> ve << http://www.unep.org/Themes/climatechange/PDF/factsheets_English.pdf>>.

¹⁰ Bu raporla ilgili bilgilere <http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/mainpage?OpenForm>> adresinden ulaşılabilir.

ederse, 2100 yılına dek dünyanın üçte birinin çöle dönüşeceği ve 1.2 – 3.2 milyar insanın susuzluk tehdidi ile karşılaşacağı tahmin edilmektedir. Isı artışı, kuraklık, seller, okyanus sularındaki değişme ve nüfus artışının etkisiyle 2025 yılında 5 milyar kişinin su baskısı altındaki bölgelerde yaşayacağı, 2030’da 7 milyon insanın su baskınları ile karşılaşacağı, 2080’de ise 1.1 ila 3.2 milyar arasında bir nüfusun su kıtlığı ile karşı karşıya kalacağı hesaplanmaktadır. Yine aynı raporda, dünyanın ısısının 1.5–2.5 derece artması halinde bitki ve hayvan türlerinin % 20-30’unun yok olacağı belirtilmektedir (IPCC, 2007). İklim değişikliğinin yol açtığı yaşam alanı kaybı gibi nedenlerle bitki, hayvan ve mikroorganizmaların bazı türlerinin kaybolması veya göç etmesi besin zincirini etkileyecek değişikliklerle başka türlerin de yok olmasına neden olmaktadır. Buna karşın Akdeniz gibi bazı havzalarda iklim değişikliğine bağlı sıcaklık artışı nedeniyle sıcak denizlerden bu deniz alanlarına göç eden türlerin sayısında artış görülmektedir (Karas, 2000).

Bu gidişatın önünün alınamaması sonucunda ortaya çıkacak iklim güvensizliği sorunsalı, gezegenin temel yaşam destek sistemlerini tehdit edecek boyuttur. Sorun sadece insanmerkezci bir etik anlayışıyla ele alınsa bile, bazı ülkelerin vatandaşları için yaşam haklarını doğrudan tehdit eden bir boyuta ulaştığı görülmektedir. Örneğin küçük ada devletleri bakımından tümüyle yok olma sorununu gündeme getirdiği için şimdiden bir ulusal güvenlik meselesi halini almıştır. Nitekim Pasifik Okyanusu’ndaki ada devletlerinden Tonga, Fiji, Tuvalu ve Kiribati şimdiden ülkelerini kaybetme sorunuyla karşı karşıya kaldıkları için yeni Zelanda hükümeti ile imzaladıkları anlaşmaya uygun olarak bu ülkeye mülteci göndermeye başlamışlardır. “Samoan Quota” ve “Pacific Access Category” programları kapsamında devam etmekte olan bu göç, iklime bağlı tehditlerin temel ulusal güvenlik sorunu oluşturduğunun en somut örneğidir. Tuvalu hükümetini 75’er kişilik gruplar halinde Yeni Zelanda’ya göndermekte olduğu vatandaşlarının sayısı 3000’i geçmiş olup, yukarıda belirtilen anlaşma çerçevesinde tüm Tuvalu halkı mülteci olarak göç etmiş olacaktır. Diğer yandan Endonezya’nın gelecek 30 yıl içerisinde 2000 adasını kaybedebileceği tahmin edilmektedir. Bu bağlamda ele alındığında, küresel iklim değişikliği doğrudan ulusal güvenliği tehdit eden en önemli sorun olarak görülebilir. Yapılan çeşitli araştırmalarda iklim değişikliğinin önüne geçilmezse 2050 yılında yaklaşık 1 milyar kişinin mülteci durumuna düşeceği ileri sürülmektedir.¹¹

¹¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Jane McAdam, Climate Change ‘Refugees’ and International Law, NSW Bar Association, 24 October 2007, <<<http://www.nswbar.asn.au/circulars/climatechange1.pdf>>>, Christian Aid, Human Tide: The Real Migration Crisis Report, May, 2007, <<http://www.christianaid.org.uk/Images/human_tide3_tcm15-23335.pdf>>, Norman Myers, Environmental Refugees: An Emergent Security Issue, 13th Economic Forum, Prague, 23-27 May 2005, <<http://www.osce.org/documents/eea/2005/05/14488_en.pdf>> ve UNEP/GRID-Arendal Maps and Graphics Library <<<http://maps.grida.no/go/graphic/fifty-million-climate-refugees-by-2010>>> isimli kaynaklara bakılabilir.

UNDP'nin 2007–2008 İnsani Gelişme Raporunda 70 milyon Bangladeşli, 22 milyon Vietnamlı ve 6 milyon Mısırlı'nın, küresel ısınmanın sebep olduğu sel baskınlarından etkilenebileceği, buna bağlı olarak ortaya çıkabilecek yeni sağlık risklerinin yanı sıra fazladan 400 milyon kişinin sıtma riskiyle karşı karşıya kalabileceği belirtilmiştir. Yine bu rapora göre, Dünyadaki yoksulluğun en yoğun olduğu Afrika'nın güneyindeki yarı kurak bölgelerde 2060 yılına kadar tarımsal ürünlerde % 26 oranında kayıp ortaya çıkabilecek ve aşırı kuraklık, yükselen sıcaklıklar ve düzensiz yağışların sebep olduğu tarımsal sistemlerin çökmesi sonucu 600 milyon insan yetersiz beslenme sorunuyla karşılaşabilecektir. Raporda ayrıca 2080 yılına kadar 1,8 milyar insan su sıkıntısı çekebileceği ortaya konmuştur (UNDP, 2007/2008).

Bütün bu örneklerin açıkça ortaya koyduğu gibi, insanmerkezci etik anlayışının kuşaklar içi ve kuşaklararası hakkaniyet ve adaleti sağlama hedefi iklim değişikliği ile ilgili uluslararası politika ve tüzel düzenlemeler özelinde mutlak bir başarısızlığı sergilemektedir. Başka bir deyişle, iklim değişikliğinin sonuçlarından en fazla etkilenecek olanlar, bu sorunlara yol açmada en az etkisi olan yoksul ve geri kalmış ülkelerdir. İklim değişikliğine yol açmada en büyük sorumluluğa sahip olanlar ise ya ABD gibi görevlerini yerine getirmeyi tümenden reddetmekte ya da kendi ulusal ve ekonomik çıkarlarını gerekçe göstererek sorunun büyümesine neden olmaktadır. Bu durum, iklim etiğinin uğraştığı bir diğer konu olan “Karar almada adil bir şekilde temsil edilmeyi sağlamak için hangi kurallar izlenmelidir?” sorusunu da bir anlamda yanıtlamış olmaktadır. İklimle ilişkin tüzel araçlar, BM sistemi içerisinde her bir akit tarafa eşit oy hakkı vermekte, karar almada normatif açıdan ülkeler arasında hiçbir ayırım gözetilmeyeceğini açıkça düzenlemektedir. Ancak örneğin uluslararası iklim rejiminde eşit haklara sahip olan ülkelerden ABD ile Tuvalu'nun iklim değişikliğinin sorumluluğunun paylaşımına ilişkin kararların alınmasında gerçeklikte eşit durumda olmadıkları açık olarak görülmektedir. Çünkü, ABD en fazla sera gazı salımına yol açarak küresel iklim değişikliğinde en büyük sorumluluğa sahipken hiçbir yükümlülük almamakta, Tuvalu ise hiçbir salıma neden olmazken ülkesini tümüyle kaybetme felaketi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumda kağıt üzerinde her bir ulusun eşit haklara sahip olması bu sistem içerisinde eşit bir şekilde temsil edildikleri anlamına gelmemektedir. Önemli olan temsil edilmede eşitliğin yanı sıra, neden-sonuç ilişkisi bakımından sorumlulukların paylaşımında etkili bir iklim rejimi oluşturmaktır. Gerçek sorumluların yükümlülük almadığı bir rejimde karar vermede hakkaniyeti sağlamak mümkün değildir. Öte yandan unutulmaması gereken, bu kararları “bazı insanların diğer bazı insanlar için” vermekte olduğudur. Canlılar evrenini oluşturan insan dışındaki hiçbir türün bu karar alma mekanizmasında oy hakkı yoktur. Sonuç olarak, iklim değişikliği

bir yandan yarattığı güvenlik sorunsalı nedeniyle küresel ve ulusal bağlamlarda çeşitli ekolojik, siyasal, ekonomik ve toplumsal çatışmalara yol açarken, diğer yandan bu tehditle savaşım için geliştirilen politik ve tüzel düzenlemeler çevresel adaletsizliğin derinleşmesine neden olmaktadır.

Çevre etiğinin felsefi bakımdan taşıdığı önemin yanı sıra normatif düzenlemelere kaynaklık etme açısından işlevi de dikkate alındığında, insanın yaşamak istediği dünyaya ilişkin değer yargılarının çok ciddi biçimde sorgulanması zorunludur. Kyoto Protokolü 2012 yılında sona erecek olup, bu tarihten sonra alınacak önlemlere ilişkin görüşmeler 2009 yılında tamamlanacaktır. Halen sürmekte olan görüşmeler dikkate alındığında 2012 sonrası için hazırlanmakta yeni uluslararası tüzel düzenlemenin de, öncekiler gibi insan merkezci etik anlayışını yansıtacağı anlaşılmaktadır. Ancak bu yaklaşımın bile, yukarıda vurgulanmaya çalışıldığı gibi, çeşitli uluslar ve sınıflar arasında çevresel adaleti ne ölçüde sağlayacağı kuşkuludur. Öte yandan uluslararası iklim rejiminin belirleyicisi olan hükümetler ile sermaye çevrelerinden kısa ve orta vadede tüm canlı ve cansız, yapay ve doğal çevresel değerlerin merkezde olduğu bir etik anlayışına uygun bir iklim politikası beklemek hayalcilik olacaktır. Bu noktada, Kyoto sonrasına ilişkin yükümlülüklerin paylaşımında, türler, kuşaklar, ülkeler, sınıflar arasında adalet ve hakkaniyet arayışını ve iklim değişikliği ile toplumsal cinsiyet ilişkisini gözetken bir yaklaşımı gündemde tutmada bilim dünyası ile sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düştüğü söylenebilir.

Yararlanılan Kaynaklar

Arıkan Yunus, Son Gelişmeler Işığında 2012 Sonrasında Uluslararası İklim Değişikliği Rejimi Kurgusuna Yönelik Bir Analiz, Bölgesel Çevre Merkezi (REC) tarafından 9 Ocak 2008 tarihinde Trabzon'da düzenlenen "Türkiye İklim Değişikliği Paneli"nde sunulan yayınlanmamış bildiri.

BÇM, Bölgesel Çevre Merkezi (REC), Türkiye İklim Değişikliği Projesi <<<http://www.iklimlerdegisiyor.info/turkce/modules.php?name=uspaih>>>

Christian Aid, Human Tide: The Real Migration Crisis Report, May, 2007, <<http://www.christianaid.org.uk/Images/human_tide3__tcm15-23335.pdf>>

Çevre ve Orman Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi, Küresel Çevre Fonu- UNDP Ulusal Bildirim Destek Programı, Ankara: 2007.

Çevre ve Orman Bakanlığı, Turkey Greenhouse Gas Inventory, 1990 to 2005 Annual Report for submission under the Framework Convention on Climate Change National Inventory Report , Ankara, <<www.cevreorman.gov.tr/belgeler5/2005_NIR.pdf>>

Des Jardins, Joseph R., Çevre Etiği, Çevre Felsefesine Giriş (çev.Ruşen Keleş), İmge, Ankara: 2006.

Intergovernmental Panel on Climate Change IPCC, Climate Change 2007: Synthesis Report: An Assessment of the Intergovernmental Panel on Climate Change (adopted section by section at IPCC Plenary XXVII Valencia, Spain, 12-17 November 2007) <<http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr.pdf>>

Karas, Jacqueline, Climate Change and the Mediterranean Region, <<http://www.greenpeace.org/raw/content/international/press/reports/climate-change-and-the-mediterranean.pdf>>>

UNEP GRID, <<<http://maps.grida.no/go/graphic/fifty-million-climate-refugees-by-2010>>>

UNFCCC, Subsidiary Body for Implementation, Twenty-seventh session Bali, 3–11 December 2007 Item 3 (b) of the provisional agenda, National communications and greenhouse gas inventory data from Parties included in Annex I to the Convention, Report on national greenhouse gas inventory data from Parties included in Annex I to the Convention for the period 1990–2005, National greenhouse gas inventory data for the period 1990–2005 Note by the secretariat, FCCC/SBI/ 2007/30 simge ve 24 October 2007 tarihli belge, <<<http://unfccc.int/resource/docs/2007/sbi/eng/30.pdf>>>

Madra, Ömer, Niçin Daha Fazla Bekleyemeyiz: Küresel Isınma ve İklim Krizi, Söyleşi: Ümit Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul: 2007.

McAdam Jane, Climate Change ‘Refugees’ and International Law.

NSW Bar Association, 24 October 2007, <<<http://www.nswbar.asn.au/circulars/climatechange1.pdf>>>

Myers, Norman, Environmental Refugees: An Emergent Security Issue, 13th.

Economic Forum, Prague, 23-27 May 2005, << http://www.osce.org/documents/eea/2005/05/14488_en.pdf>>

Stern, Nicholas The Economics of Climate Change: The Stern Review, << www.hm-treasury.gov.uk/independent_reviews/stern_review_economics_climate_change/stern_review_Report.cfm - 20k ->>

TÜSİAD, İklim Değişikliği Türk Tarım ve Gıda Sektörü Raporu 2007, <<<http://www.tusiad.org/tusiad cms.nsf/mainpage?OpenForm>>>

UNDP, Human Development Report 2007/2008, New York, http://www.undp.org.tr/pressRelDocuments/HDR_20072008_EN.pdf

UNEP/GRID-Arendal Maps and Graphics Library <<<http://maps.grida.no/go/graphic/fifty-million-climate-refugees-by-2010>>>

Ünder, Hasan, Çevre Felsefesi, Doruk Yay., Ankara: 1996.

The Program on the Ethical Dimensions of Climate Change, White Paper on the

Ethical Dimensions of Climate Change, <<<http://rockethics.psu.edu/climate/whitepaper/edcc-whitepaper.pdf>>>